

Prethodno priopćenje
UDK 325.254.4(497.13:497.15)

Jelena Zlatković Winter
Institut za migracije i narodnosti
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Primljeno: 30. 11. 1992.

IZBJEGLICE IZ BOSNE I HERCEGOVINE U HRVATSKOJ: Uzroci dolaska, regulacija i organizacija prihvata

SAŽETAK

U radu autor prikazuje uzroke dolaska izbjeglica iz Bosne i Hercegovine u Hrvatsku, regulaciju dolaska kao i organizaciju njihovog prihvata. Nakon migracijske slike Bosne i Hercegovine prikazane u kratkim crtama u prvom dijelu članka, autorica se kao mogući nagovještaj konflikta osvrće na etničke promjene nastale uslijed migracija tijekom zadnja dva desetljeća. Nakon definiranja osnovnih pojmova korištenih u radu, slijedi identifikacija konflikta, te pregled dinamike i načina dolaženja izbjeglica. U drugom dijelu rada prikazan je opseg i struktura izbjegličkog kontingenta, te je izložena pravna regulativa. Nakon opisa organizacije prihvata, pažnja je posvećena samoorganizaciji kao značajki po kojoj se izbjeglice u Hrvatskoj razlikuju od drugih izbjeglica u svijetu. One su, u značajnom postotku, bile zaposlene, većina školovana i urbanog porijekla. Zbog nemogućnosti Hrvatske da zbrine toliki broj izbjeglica uza sve svoje ekonomske i društvene probleme, dolazi i do zasićenosti prihvata. U međuvremenu, zaključuje autorica, broj ilegalnih kampova raste.

Uvod

Po podacima iz studenoga 1992. na području bivše Jugoslavije 2.5 milijuna ljudi bilo je prisiljeno napustiti svoje domove. Gledajući iz globalne perspektive, to je broj koji čini 10 % od procijenjenih 26 milijuna izbjeglica i raseljenih osoba u svijetu.¹

Oko 280.000 prognanih hrvatskih građana u drugim krajevima zemlje oko 30.000 izbjeglica pristiglih iz Srbije, uz oko 450.000 registriranih izbjeglica (i oko 100.000 neregistriranih) iz BiH iznosi preko 800.000 izbjeglica i prognanika u Hrvatskoj, što je pak broj koji je ravan iznosu od 20 % pučanstva Republike Hrvatske.

U ovom radu analizirat ćemo pobliže pozadinu i okolnosti bijega iz dijela bivše Jugoslavije — bijega od rata u Bosni i Hercegovini. U prvom dijelu analizirat ćemo

¹ Podaci su dobiveni u Uredu visokog komesarijata za izbjeglice u Zagrebu (UNHCR).

uzroke bijega, u drugome broj, strukturu i perspektive izbjegličkih tokova na teritoriju Republike Hrvatske.

I Migracije i stanovništvo u Bosni i Hercegovini. Etničke promjene

Bosna i Hercegovina često je definirana kao tipično migracijsko područje. Na-lazeći se između Mediterana i Panonije bila je granični pojas dodira Zapadnoga i Istočnog Rimskog Carstva, međa podjele unutar europskog kršćanstva, a poslije i područje Osmanskog carstva na granici prema Zapadu. Migracije su tijekom vremena stvarale i mijenjale etnički sastav balkanskog stanovništva, koje je potom bilo izlagano različitim kulturnim i političkim utjecajima. Tako je na području bivše Jugoslavije, a osobito Bosne i Hercegovine, nastala jedna etnički vrlo heterogena struktura. Od kasnog srednjeg vijeka do novije povijesti globalna etnička struktura BiH se nekoliko puta temeljito mijenjala.² Početkom 20. stoljeća, na ujedinjenome jugoslavenskom teritoriju našli su se narodi različite državne, pravne i gospodarske prošlosti i civilizacijskog stupnja, različitih kulturnih tradicija, jezika i vjera.

"Po bilo kojem relevantnom kriteriju — povijesnom, po političkoj tradiciji, socioekonomskom standardu, pravnom sustavu, religiji i kulturi — Jugoslavija je bila najsloženija od svih novih država u međuratnoj centralnoj istočnoj Europi... Za razliku od Čehoslovačke, nova jugoslavenska država bila je samo dijelom sastavljena od slavenskih krajeva propale Habsburške monarhije; za razliku od Rumunjske, ona nije proširena jezgra predratnog kraljevstva; za razliku od Poljske ona nije obnovljena; za razliku od međuratne Mađarske, njoj je nedostajala etnička homogenost..."(Rotschild, 1988; 201).

U međuratnom razdoblju ponovno dolazi do bitnih promjena etničke strukture BiH. Nastavlja se trend koji je počeo nakon austrijske aneksije BiH iseljavanjem muslimana u Tursku.³ Usporedno s tim, također odmah nakon 1. svjetskog rata, dolazi i do kolonizacijske politike starojugoslavenske vlasti.

Nakon II svjetskog rata, migracije na području avnojevske Jugoslavije se nastavljaju. U to vrijeme Hrvatska i Bosna i Hercegovina bilježe više emigranata od ostalih republika bivše Jugoslavije. Prema popisu iz 1971. udio Hrvatske i BiH u odljevu iz zemlje iznosio je 53.3%. Prema popisu iz 1981, Hrvatska je davala 24% emigranata, BiH 20.9%. Od vanjskih migranata iz BiH (prema popisima iz 1971. i

2 Opširnije o tome vidi: Heršak, E.; Mesić, M. "L'Espece emigratoire Yugoslave", *Revue Internationale Europeenne des Migrations, Poitiers*, 1990, No 2; Pavičić, S. "Bosna i Hercegovina — migracije", *Hrvatska enciklopedija*, Sv. III, Zagreb, 1942, str. 128—139

3 Smaltićeva procjena navodi 135.000 iseljenih muslimana sa područja Bosne i Hercegovine u periodu 1910—1971.. (Smaltić, S. "Iseljavanje jugoslavenskih Muslimana u Tursku i njihovo prilagodavanje novoj sredini", u: *Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije*, Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 1978.).

1981.) Hrvati su bili gotovo dvostruko jače zastupljeni u odnosu na njihov udio u stanovništvu Bosne i Hercegovine. Svakako najača emigracijska regija glede vanjskih migracija bila je zapadna Hercegovina nastanjena poglavito Hrvatima.⁴ Više od 20 % bosanskih domaćinstava imala su jednog člana koji je radio izvan zemlje.

Isto tako, Bosna i Hercegovina je imala najveći broj regija, koje su, prema egzodusno-populacijskoj tipologiji, klasificirana kao područja evidentne depopulacije (Mežnarić, 1986:55). Sedamdesetih godina dolazi do primjetne etničke i demografske redistribucije stanovništva; stanovništvo se koncentriralo oko gradova srednje veličine (regionalnih centara), koji između 1971. i 1981. bilježe porast stanovništva za oko 35%. Ta regionalna središta razvijaju se uz glavne komunikacijske pravce koji se kroz Bosnu i Hercegovinu protežu u obliku slova T. U sjevernoj Bosni, zapadno-istočni pravac proteže se uz dolinu rijeke Save (koridor Bihać — Tuzla) dok se sjeverno-južni pravac proteže duž doline rijeke Bosne (od Sarajeva, preko Zenice prema sjeveru i od Sarajeva preko Mostara prema jugu). Ta područna središta daju najviše emigranata, dok na drugoj strani privlače imigrante. Radnici-migranti šaljući uštede, omogućivali su širenje i napredak tih gradova, koji su s vremenom postajali privlačni za okolno stanovništvo. Upravo najveći porast Srba-imigranata u prošlom popisu zabilježen je uz sjevernu liniju komunikacije — uz rijeku Savu. Međutim, broj imigranata i emigranata drugih nacionalnosti isto tako nije zanemarljiv.

Bosna i Hercegovina, posebno u razdoblju 1971—1981, emigracijsko je područje na koje otpada gotovo 1/3 ukupnog iseljavanja (u tadašnjem smislu unutrašnjih migracija) iz svih republika i pokrajina na prostoru bivše Jugoslavije. Srpsko i hrvatsko stanovništvo znatnije je sudjelovalo u međurepubličkim migracijama prema vanjskim matičnim prostorima od muslimanskog kojem je Bosna i Hercegovina zapravo matični prostor (Žuljić, 1989).⁵ Međutim, tek sedamdesetih godina moglo se reći da emigracija iz Bosne i Hercegovine u druge bivše jugoslavenske republike slijedi stanovita etnička pravila. Na području Bosne i Hercegovine postojala su tri glavna pravca migracije: migracije Srba s muslimanskih područja u Bosni prema Srbiji; migracije Hrvata s područja nastanjenih srpskim i muslimanskim stanovništvom prema Hrvatskoj; migracije Muslimana i Hrvata s područja u kojima su bili većinsko stanovništvo prema Hrvatskoj i Sloveniji (Mežnarić, 1992).

Kao konačni rezultat, danas u Bosni i Hercegovini prema popisu iz 1991. imamo slijedeću etničku strukturu: Hrvati su zastupljeni sa 17.3 %, Muslimani sa 43.7

4 Šire o popisnim podacima vidi: Baučić, I. *Radnici u inozemstvu prema popisu stanovništva Jugoslavije 1971. Migracije radnika*, Sv. 12, knjiga 4, Zagreb, 1973.

5 O migracijskoj bilanci Hrvatske i BiH vidi: Rocca, M. "Obujam, razvoj i pravci suvremenih unutrašnjih migracija stanovništva SR Hrvatske", *Rasprave o migracijama*, Sv. 50, Zagreb, 1978.

%, Srbi 31.3 %, što se može usporediti sa stanjem iz 1971. godine: postotak Hrvata iznosio je tada 20.6 %, Muslimana 39.6 %, Srba 37.2 %.⁶

Etnički utjecaj može djelovati kao poticaj za useljavanje — privlačni faktor vanjske etničke matrice, odnosno kao poticaj za iseljavanje — potisni učinak eventualnih sukoba. Kada etnički faktor djeluje na iseljavanje, on ima veću negativnu društvenu težinu jer ukazuje na moguće društvene nejednakosti etnički heterogene sredine iz koje se odlazi kao i na skrivene ili artikulirane sukobe s etničkom osnovom na grupnoj i pojedinačnoj razini (Petrović, 1987:18). Stanovništvo se u predkonfliktnim situacijama, naime, više seli prema matičnim prostorima. Ali ako govorimo o etničkoj homogenizaciji, upozorava R. Petrović, važno je napomenuti da se etnička pripadnost migranata i pravac migracije lako očitaju, dok utvrđivanje djeluje li, i koliko, etnički čimbenik na preseljavanje ostaje na razini pretpostavki i posrednih ocjena (1987:16).

1. Prisilne migracije, etničko čišćenje i izbjeglice

Danas smo svjedoci novih dramatičnih procesa obilježenih prisilnim migracijama, etničkim čišćenjem, te snažnim porastom izbjeglištva. Prisilne migracije definirat ćemo kao "...bijeg kada nije postojala druga mogućnost izbora za ostvaranje osnovnih ljudskih prava, dostojanstvenog života i mogućnosti preživljavanja" (Jonjić, 1989:343)

Prilikom prisilnih migracija — izbjeglištva, utjecaj potisno-privlačnih faktora možemo slijediti sve do časa masovnog egzodusa. Tada faktor privlačenja postaje najbliža susjedna zemlja do koje je moguće doći. U vremenu koje prethodi oružanim sukobima, ljudi su odlazili pojedinačno ili skupno, organizirano ili neorganizirano. Tada možemo govoriti o faktorima privlačenja koji utječu na odabir zemlje primitka. To su, uz lakoću pristupa toj zemlji, svakako imigracijska politika i uvjeti. Na odabir zemlje utječe mogućnost lakih komunikacija, kulturne veze i postojanje etničke dijaspore.

Prema Zolbergu, formiranje države znači raspad bivše države i konsolidacija nove prema etničkim granicama i kulturnim zajednicama. Teorijski, izbjeglištvo na bivšem području Jugoslavije može se na razini modela objasniti kompetitivnim formiranjem države-nacije na ruševinama jedne neuspjele nacionalno i kulturno hete-

6 Nažalost za 1991. godinu imamo samo podatke za narodnosnu strukturu, dok migracijski popis nije napravljen. Raniji popisi su problematični zbog tretiranja Muslimana. Možemo radi ilustracije narodnosne strukture navesti popis iz 1948.: Hrvati su tada sudjelovali u pučanstvu BiH sa 23,94%, Srbi sa 44,29%, dok su Muslimani popisivani kao neopredijeljeni muslimani (tj. s malim slovom i tretmanom religijske grupe), a njihov je udio u stanovništvu BiH iznosio 30.73%. Tako su u prva tri popisa u avnojevske Jugoslaviji najbrojnija grupa bili Srbi, a 1971., 1981. i 1991. Muslimani. Na tu promjenu je svakako utjecala promjena u popisnoj metodologiji.

rogene političke zajednice (Mesić, 1991:198). Naravno u tome ne treba vidjeti simetriju krivnje za oružane sukobe s obzirom da izbjeglice masovno dolaze u Hrvatsku nakon agresije vojske koja se nekad zvala JNA.

Konflikt je počeo prije razdruživanja republika u bivšoj Jugoslaviji, a kulminirao je 1991. agresijom JNA na Sloveniju, pa na Hrvatsku, da bi se u travnju 1992. nastavio u Bosni i Hercegovini. Realizatori velikosrpske politike nisu priznali bivše republičke granice tvrdeći da su administrativne, što je bio jedan od razloga za početak rata. S prvotnom tezom o životu svih Srba u jednoj državi, nastajale su najprije u Hrvatskoj, a potom u Bosni i Hercegovini takozvane "srpske autonomne oblasti" s ciljem da se povežu sa Srbijom. Stanovništvo koje se nije slagalo s takvom politikom, većinom ne-Srbi počeli su napuštati domove, u početku pojedinačno, a sa širenjem agresije u grupama. Propagandom srbijanskih medija inducirana psihoza pridonijela je subjektivnom osjećaju straha i neizvjesnosti. Potom su uslijedile provokacije, terorističke akcije koje su provocirale pojedinačna, a kako se njihov intenzitet pojačavao, i grupna napuštanja domova. Bivša jugoslavenska vojska borila se da osvoji što veći prostor pri čemu je bitnu ulogu imalo osiguranje koridora koji vodi preko etnički miješanih područja Bosne i Hercegovine prema rubnim krajevima u Hrvatskoj s većinskim srpskim stanovništvom.

Glavna prepreka u ostvarivanju velikosrpskog plana bila su najrazvijenija i u isto vrijeme etnički najmješovitija područja Bosne i Hercegovine (neka smještena uzduž horizontalnog pravca slova T, druga uzduž vertikalnog). Eskalacijom rata u Bosni ona su bila izložena potpunom etničkom čišćenju proizvodeći najviše izbjeglica.⁷

Takvo etničko čišćenje zahvaća najvećma Muslimane, koji danas čine najveći dio izbjegličkog kontigenta.

Zahvaljujući vojnoj premoći bivše JNA i dugo vremena neodlučnog stava svjetske zajednice, velikosrpski osvajači većim su dijelom postigli svoj cilj. Danas oni kontroliraju približno 70% bosansko-hercegovačkog teritorija.

Etničko čišćenje kao neposredan uzrok izbjeglištva ponegdje je preraslo u masakre nad Muslimanima, Hrvatima i Bosni i Hercegovini lojalnim Srbima. Eliminiranje jedne od strana u sporu oblik je genocidne politike koja počiva na uvjerenju da nema temelja za budući život sa zajednicom — žrtvom genocida.⁸

Posljedica agresije jest visoki postotak raseljenih/izbjeglih civila, većinom žena, djece i starijih ljudi.

7 Pod etničkim čišćenjem podrazumijevam protjerivanje stanovništva i njihovo skupno preseljavanje koje ima za cilj promjenu etničke strukture okupiranih područja.

8 Optužbe izrečene u javnosti o genocidu nad hrvatskim i muslimanskim narodom po Konvenciji o genocidu dokazuju se pred međunarodnim sudom (vidi opširnije: Plender, 1972:253)

II Dolazak izbjeglica

1. Opseg i struktura izbjegličkog kontigenta

Dolaskom u Hrvatsku, izbjeglice iz Bosne i Hercegovine u početku su zatekle oko 350.000 hrvatskih prognanika (početak travnja) o kojima su se tada brinule mnoge službe, koje će potom preuzeti brigu i o novim pridošlicama.⁹ Hrvatska je dakle uz brigu za svoje prognanike i nadolazeće izbjeglice, imala i drugih velikih poteškoća: 450.000 nezaposlenih, 190.000 osoba koji su primali socijalnu pomoć, u ratu uništene škole, bolnice i kulturna dobra, i 40% uništenih industrijskih kapaciteta (procjena štete ratnih razaranja iznosi 21 milijardu dolara).

Početkom travnja, kada je rat u Bosni i Hercegovini zapravo započeo, u Hrvatsku je stizalo i po pet tisuća izbjeglica na dan, od kojih su većina bili Hrvati, ali se i broj Muslimana naglo počeo povećavati.

U siječnju 1992. u Hrvatskoj je zabilježeno 872 izbjeglice iz BiH, u travnju 193.415, u listopadu 370.134. Brojevi se odnose samo na registrirane osobe. Neki koji su se smjestili kod prijatelja i rođaka u Hrvatskoj, nisu se prijavili, a mnogi su se i sakrivali, posebno ljudi između 18 i 55 godina starosti kako bi izbjegli vojne i radne obveze u Bosni i Hercegovini (vidi tablicu 1).

Tablica 1. Kretanje broja izbjeglica siječanj—studeni 1992.

siječanj	872	srpanj	363.270
veljača	1.276	kolovoz	362.306
ožujak	16.579	rujan	367.380
travanj	193.415	listopad	370.134
svibanj	274.366	studeni	438.432
lipanj	299.197		

Po podacima kojima raspolaže Ministarstvo inozemnih poslova Republike Hrvatske, izbjeglištvom u Bosni i Hercegovini zahvaćeno je pola ukupne muslimanske populacije, tj. više od milijun ljudi, te četvrtina hrvatske i desetina srpske populacije. Nadalje, prema podacima Ureda Republike Hrvatske za prognanike i izbjeglice, Hrvatska je u listopadu zbrinjavala 670.000 izbjeglica i prognanika. Većina su od njih Muslimani — žene, djeca i muškarci stariji od 55 godina.

Gledano iz perspektive čitavog prostora bivše Jugoslavije, broju prognanika i izbjeglica u Hrvatskoj treba dodati još gotovo 800.000 onih koji su se sklonili u mirniji dio Bosne i Hercegovine, ili su zbog prekinutih komunikacija zatočeni unutar njezinih granica, te još negdje oko 450.000 izbjeglica koji se nalaze u Srbiji i manji

⁹ Do kraja 1991 (zaključno sa 27. prosincem) više od 703.000 osoba (14,7% populacije Hrvatske) napustilo je svoje domove.

dio u Makedoniji, Crnoj Gori i Sloveniji.¹⁰ Osim tog broja, neevidentiran broj ljudi otišao je izvan granica bivše Jugoslavije (Ured za prognanike i izbjeglice Republike Hrvatske spominje broj od oko 120 tisuća hrvatskih građana izbjeglih u europske zemlje, većinom u Njemačku, Italiju, Mađarsku, Švicarsku, Austriju, Češko-Slovačku i Sloveniju). Ukupno je, dakle, oko dva milijuna registriranih prognanika na tlu bivše Jugoslavije ostalo bez krova nad glavom (vidi tablicu 2).

Tablica 2. Prognanici na području bivše Jugoslavije (na dan 4. XII 1992).

	iz Hrvatske	iz BiH	* ukupno
Hrvatska	264.000	324.000	618.000*
UNPA područje	87.000	—	87.000
Srbija	162.000	271.000	433.000
BiH	70.000	740.000	810.000
Crna Gora	7.000	35.000	62.000
Slovenija	2.000	39.000	51.000
Makedonija	3.000	16.000	19.000
UKUPNO	395.000	1.455.000	2.080.000**

* uključivši 30.000 izbjeglica iz Srbije

** ne uključuje 975 osoba također potpomognutih od UNHCR

Izvor: UNHCR, Zagreb

Na koji je način Hrvatska regulirala prihvata i brigu oko izbjeglica, kojega su porijekla sredstava za izbjeglice i kako je ta skrb organizirana pokušat ćemo odgovoriti u slijedećem dijelu teksta.

2. Regulacija ulaska i ostajanja

Po definiciji OUN usvojenoj 1951. izbjeglica je osoba koja se "zbog veoma opravdanog straha od proganjanja zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadanja određenoj socijalnoj grupi ili političkog mišljenja nalazi izvan svoje zemlje i ne može ili se ne želi vratiti u nju." Visoki komesarijat UN za izbjeglice (UNHCR), osnovan 1951, koji se brine da izbjeglice dobivaju međunarodnu pomoć iz zajedničkog fonda koji uplaćuju sve države, prihvatio je 1969. dodatni dokument kojim se definicija

¹⁰ Evidentiran broj izbjeglica u Srbiji, početkom prosinca, iznosio je 433.000, od toga 162.000 iz Hrvatske i 271.000 izbjeglica iz Bosne i Hercegovine. Podaci se odnose samo na registrirane izbjeglice, a dobiveni su u sjedištu UNHCR-a u Hrvatskoj prema izvorima Srpskog crvenog križa.

izbjeglice proširuje i na one koji masovno bježe od rata izvana ili od unutrašnjih sukoba u zemlji (Gallagher, 1989).

Prema međunarodnim pravilima izbjeglica prestaje to biti kad dobije građanska prava zemlje u kojoj živi. Otud proizlazi i terminološka razlika: većina hrvatskih izbjeglica nije izišla iz svoje zemlje nego je samo razmještena po mirnijim krajevima Hrvatske, pa ti ljudi, prema tome, nisu izbjeglice nego prognanici.¹¹

Do početka 1992. brigu oko prognanika i izbjeglica vodilo je Ministarstvo za rad, socijalnu skrb i obitelj. Početkom 1992. Vlada Republike Hrvatske osnovala je Ured za prognanike i izbjeglice. Po definiciji Ureda za prognanike i izbjeglice Republike Hrvatske, prognanici su osobe koje su protjerane iz svojih domova, ali su smještene unutar granica Republike Hrvatske. Izbjeglice su pak osobe koje su pred ratnom opasnosti pobjegle iz svojih domova, ali su privremeno smještene izvan granica svoje zemlje.

Status i prava prognanih i izbjeglih osoba uređen je Uredbom o statusu prognanika i izbjeglica. Kao što je Ured dužan pridržavati se obveza prema izbjeglicama što ih propisuje spomenuta Uredba, tako su i izbjeglice obvezne pridržavati se odredaba Uredbe. Uredbom je reguliran i prestanak statusa prognanika i izbjeglica.¹² Osim toga, Vlada Republike Hrvatske i Vlada Republike Bosne i Hercegovine donijele su odluku o zajedničkom organiziranju povratka izbjeglica u sigurna područja BiH, a sigurnost takvih područja proglašuju nadležni organi bosansko-hercegovačke vlasti. Takav se povratak napose odnosi na muškarce od 18 do 60 godina i žene od 18 do 55 godina, od čega su izuzete majke s djecom mlađom od 14 godina.

Status izbjeglice Ministarstvo unutarnjih poslova prosuđuje potvrdom o privremenom boravku, a potom se konkretni problemi smještaja rješavaju u centrima za socijalni rad. Međutim, Hrvatska je 13. srpnja obustavila prihvata izbjeglica iz BiH.¹³

11 O terminima i prijedlogu nove tipologizacije za izbjeglice vidi Mesić, 1992.

12 U Njemačkoj, primjerice, potencijalnih tražilaca azila iz Hrvatske i Slovenije ima malo, jer za građane Hrvatske i Slovenije u Njemačkoj vrijedi posebna odredba, donesena na konferenciji ministara unutarnjih poslova svih saveznih zemalja, da se, dok traje rat, ne protjeruje, čak i ako im istekne pravo na turistički boravak od tri mjeseca. Za to vrijeme izdane su im i radne dozvole kako bi sebe i svoje obitelji mogli uzdržavati, da stoga ne bi imali razloga zatražiti azil. Građani Hrvatske time su, za razliku od građana Srbije i Bosne i Hercegovine, bili zaštićeni od protjerivanja. No primjeri Hrvata i Slovenaca ujedno pokazuju da se za akutalne probleme može naći rješenje.

13 Zabrana ulaska u Hrvatsku donijela je i jedan apsurd: oni koji su izbjegli prije dobili su bez problema izbjeglički status, a oni koji su otjerani poslije, taj status ne mogu dobiti. Ni prvih srpanjskih dana Hrvatska nije mogla zbrinuti sve izbjeglice koje su dolazile na njeno područje. Ipak 14. srpnja uspjela je naći smještaj za veću grupu izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, koje su nekoliko dana boravile oko zagrebačke džamije. Očito je da bi se obje grupe izbjeglica morale izjednačiti u tretmanu, a za to je potrebna pravovremena pomoć i internacionalizacija problema radi ostvarenja osnovnog ljudskog prava "prava na život".

Ako se pak radi o tranzitu preko Hrvatske, izbjeglice moraju pribaviti jamstvo osobe koja će ih zbrinuti u inozemstvu, a sve više zemalja traži i vizu. U ovom slučaju politika prema izbjeglicama razlikuje se od države do države. Neke zemlje primaju izbjeglice, potom uvode vize, dok neke zemlje daju isključivo humanitarnu pomoć i preferiraju pomoć na samom mjestu ili u zemlji koja ih je prva primila. Kada države dopuste izbjeglicama da uđu na njihov teritorij, pravno im omogućavaju pokretanje postupka za traženje azila. Ako im ne žele pružiti trajni azil, mogu im odobriti privremeni (vidi: Plender, 1972:245).

Izvjescno je da izbjeglice iz bivše Jugoslavije koje se nalaze u europskim državama neće na kraju ostvariti pravo na azil, ali već samo pokretanje takva postupka daje im pravo na privremeni boravak, smještaj u izbjegličkim domovima, hranu, i "džeparac". Kada nakon 12 ili više mjeseci upravne procedure njihov zahtjev za dodjelu azila bude odbijen, vlasti će ih vratiti u domovinu bude li rat u međuvremenu završen.

Kad bi međunarodni propisi, ali i propisi pojedinih zemalja, razlikovali stvarne izbjeglice iz ratom zahvaćenih područja od ljudi koji su u svojim domovima ugroženi radi vjere, političkih uvjerenja ili pripadnosti drugoj nacionalnosti, odnosno pripadnosti nekim socijalnim grupama, kada bi dakle postojao tzv. izbjeglički status B, pritisak potencijalnih azilanata bio bi puno manji. Dodjeljivanje azila moglo bi ostati pravo rezervirano isključivo za ugrožene pojedince, dok bi se privremeno ugroženim grupama mogao dati privremeni izbjeglički status, koji bi vrijedio onoliko koliko traju sukobi i ratovi u njihovim zemljama.¹⁴

Privremeni izbjeglički status, uz još neke europske zemlje, dodjeljuje i Republika Hrvatska.

Ilegalno ulaženje izbjeglica iz Bosne i Hercegovine u Hrvatsku

Precizni podaci o izbjeglicama iz Bosne i Hercegovine koji trenutačno žive u ilegali ne postoje. U Uredu za izbjeglice i prognanike Republike Hrvatske kažu da za izbjeglička naselja doznaju tek pošto su organizirana i to na mjestima što su ih izbjeglice ili njihovi samoizabrani vođe, odabrali. Tako su u Zagrebu već pune mnoge radničke barake, neke čak i na gradilištima. Mediji spominju broj od oko 100.000 ljudi. Minimalna sredstva, uglavnom za nedostatnu prehranu tim ljudima osigura-

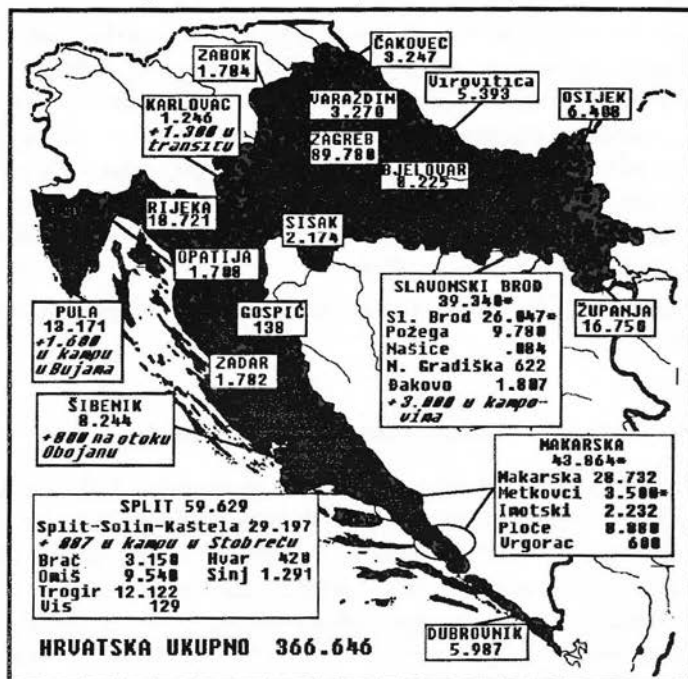
¹⁴ U Njemačkoj, primjerice, potencijalnih tražilaca azila iz Hrvatske i Slovenije ima malo, jer za građane Hrvatske i Slovenije u Njemačkoj vrijedi posebna odredba, donesena na konferenciji ministara unutarnjih poslova svih saveznih zemalja, da se, dok traje rat, ne protjeruje, čak iako im istekne pravo na turistički boravak od tri mjeseca. Za to vrijeme izdavane su im i radne dozvole kako bi sebe i svoje obitelji mogli uzdržavati, da stoga ne bi imali razloga zatražiti azil. Građani Hrvatske time su, za razliku od građana Srbije i Bosne i Hercegovine, bili zaštićeni od protjerivanja. No primjeri Hrvata i Slovenaca ujedno pokazuju da se za aktualne probleme može naći rješenje.

vaju uglavnom humanitarne organizacije. Nastavkom oružanih sukoba, izbjeglice se i dalje gomilaju na granici Bosne i Hercegovine i Hrvatske, budući da Hrvatska ne dopušta više ulazak izbjeglica.

3. Organizacija prihvata

Uz Ured Republike Hrvatske za izbjeglice i prognanike koji okuplja 19 regionalnih ureda na području kojih su smješćavani prognanici i izbjeglice (*slika 1*) o izbjeglicama vode brigu UNHCR, Međunarodni Crveni križ, Hrvatski Crveni križ, Ured Republike BiH za izbjeglice u Hrvatskoj, Caritas, Međunarodni muslimanski humanitarni centar i mnoštvo drugih humanitarnih organizacija.

Tablica 3. Broj izbjeglica iz BiH prema podacima Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske (05. 10. 1992.)

* uključuju i procjene

Ured za prognanike i izbjeglice pri Vladi Republike Hrvatske sastoji se od financijskog odjela, analitičkog odjela, odjela za zdravstvenu zaštitu, odjela za prikupljanje, transport i distribuciju humanitarne pomoći, odjela za zbrinjavanje i organizirani povrat prognanika i izbjeglica i odjela za psihosocijalnu adaptaciju čije programe provode oko sto stručnih radnika na terenu uz financijsku podršku UNI-

CEF-a. Ured organizira i mnoštvo programa, a jedan od njih je program "Škole povratka" u okviru kojeg se provodi edukacija voditelja zbjegova.

Sredstva namijenjena financiranju smještaja prognanika i izbjeglica kao i ostalih pratećih troškova kao što su prijevoz, novčana pomoć, troškovi transporta humanitarne pomoći itd. osigurava najvećim dijelom Republika Hrvatska preraspodjelom sredstava putem poreza i doprinosa u proračun, a ostalo se pokriva donacijama građana i privatnih osoba iz inozemstva, osobito građana u dijaspori (otprilike deset puta više od doznaka privrednih i društvenih organizacija).

Samoorganizacija

Izbjeglice s područja Bosne i Hercegovine kao i prognanici u Hrvatskoj specifični su u svjetskim razmjerima. To su uočile i strane humanitarne organizacije. Osim što čine najveći izbjeglički val u Europi poslije drugog svjetskog rata, za razliku od afričkih ili azijskih izbjeglica, oni se ne zadovoljavaju sa malo hrane i strunjačom. Oni iza sebe ostavljaju kuće i gospodarske zgrade, automobile i traktore, građanski namještaj i tehniku: televizore u boji i kućanske predmete visokog standarda.

Nedostatnost sredstava internacionalne pomoći i specifičnost situacije uputila je izbjeglice, posebno obrazovanije (vidi: Mesić, 1992:87) na samopomoć i samoorganizaciju.

Polovina izbjegličke populacije došla je iz urbanih sredina. Većina njih bila je zaposlena i većina obrazovana. Njihove organizacijske sposobnosti i aktivnosti iz prijašnje profesije zajedno s navikama susjedske solidarnosti transformirale su se u dobrovoljne građanske organizacije institucionalizirane u zavičajne klubove, koji okupljaju izbjeglice iz određenih administrativnih područja. Prema provedenom istraživanju, oni sakupljaju informacije o nestalim osobama, dokumente o učinjenim štetama i ostavljenim posjedima i nekretninama, pomažu u organizaciji i distribuciji humanitarne pomoći, organiziraju skupove s informacijama i predavanja za izbjeglice, uspostavljaju internacionalnu mrežu izbjeglica i bivših emigranata u dijaspori, organiziraju evidenciju i zaštitu djece koja su ostala bez roditelja te organiziraju službe za povratak određujući brzinu i načine povratka (Mežnarić, 1992).

Zavičajni klubovi, radeći na uspostavljanju socijalne organizacije, razvijaju i "kolektivnu memoriju".

Odnos sredine primitka prema izbjeglicama

Dok je trajao rat u Hrvatskoj ljudi iz mjesta koja nisu bila neposredno ugrožena ratom, predano su pomagali izbjeglicama. Prihvat izbjeglica u zagrebačkim domovima prvih je ratnih mjeseci davao domaćinima svojevrsan osjećaj korisnosti i sudjelovanja u ratnom teretu, pa im to bijaše svojevrsna satisfakcija. Međutim,

problem je izbjeglica dugotrajan: kako su mjeseci prolazili, entuzijazam domaćina smanjivao se jer je standard ionako pao do dna. Ima izbjeglica, osim toga, koje uz pomoć što ju primaju u Crvenom križu i Caritasu dobivaju i redovite plaće koje im isplaćuje fond Ministarstva rada i socijalne skrbi, dok mnogi zaposleni mjesecima plaću nisu primili (Magdalenić, 1992).

Hrvatska više nije u mogućnosti da zbrine toliki broj izbjeglica uza sve svoje ekonomske i društvene probleme. U međuvremenu, broj ilegalnih kampova u kojima izbjeglice nemaju osnovne uvjete za život raste, dok istodobno tisuće i tisuće novih izbjeglica iz BiH stiže u Hrvatsku.

III Budućnost?

Susjedne razvijene zemlje pokazuju veći interes da pomažu izbjeglice na njihovome tlu, preferirajući opciju "pomoći na samom mjestu", jer je realna bojazan da će dio prihvaćenih izbjeglica nastojati po svaku cijenu osigurati trajan boravak u zemlji prihvata. Dosad, napominje Widgren, većina od registriranih 12 milijuna izbjeglica ostajali su u zemlji porijekla, obično nerazvijenoj.¹⁵ Većina tih zemalja jedva je prehranjivala svoju populaciju. Dok su se ekonomije razvijenih zemalja i dalje razvijale, siromašne zemlje ili su ekonomski stagnirale ili su postajale sve siromašnije. To je obrazac, napominje Widgren, regionalnog rješenja izbjegličke situacije (1989:600).

Što zapravo znači "pomoć na samom mjestu"? Za zapad to znači upućivati pomoć u hrani, odjeći, novcu i lijekovima kako bi se olakšao teret domaćinu. Za Hrvatsku to znači ili ostanak izbjeglica neodređeno vrijeme ili trajno, ili hitno otvarati humanitarne koridore prema teritoriju BiH, kako bi se zaustavio daljnji val izbjeglica. Teško je očekivati, međutim, da "netko izvana" može jamčiti sigurnost na bilo kojem dijelu teritorija BiH. Stoga, nemogućnost prijelaza granice zbog srušenih mostova ili ratnih operacija, drži još stotine tisuća ljudi tamo gdje su se našli: u izbjeglištvu ili unutar granica BiH.

U međuvremenu, ratne operacije eskaliraju...

14 Widgren dakako govori samo i izbjeglicama, a ne i prognanicima.

LITERATURA

- Appleyard, R. *International Migration: Challenge for the Nineties*. Monograph published for the 40th anniversary of IOM, 1991.
- Basok, T. "The Plight of Eastern European Refugees", *Refuge*, Vol. 12, No. 4, 1992. pp. 1—3.
- Gallagher, D. "The Evolution of the International Refugee System", in *International Migration Review*, International Migration: An Assessment for the '90s, Vol. 23, No. 87, Fall 1989, pp. 579—599.
- Goodwin-Gill, G. "International Law and Human Rights: Trends Concerning International Migrants and Refugees", u: *International Migration Review*, International Migration: An Assessment for the '90s, Vol. 23, No. 87, Fall 1989, pp. 526—546.
- Gottstein, M. "Legal Aspects and Policy Measures Related to Migrant Women; Asylum Seekers and Refugee Women", Paper presented to the International Seminar on "Migrant Women in the 1990s; Cross-Cultural Perspectives on New Trends and Issues, Barcelona, 26—29th January, 1992.
- Joly, D.; Nettleton, C. "Refugees in Europe — A Minority Rights Group Report, MRG, London 1990.
- Jonjić, P. "Izbjeglice, azilijanti i problemi ostvarenja ljudskih prava", *Revija za sociologiju*, Vol. XX, No. 3—4, 1989, pp. 341—351.
- Magdalenić, I. "Sućut se brzo troši", *Danas*, Vol. XI, 18. II 1992, br. 522, str. 15—17.
- Mesić, M. "Hrvatsko izbjeglištvo u svjetskom okviru", *Migracijske teme*, Vol. 7, No. 2, 1991, pp. 193—203.
- Mesić, M. *Osjetljivi i ljuti ljudi. Hrvatske izbjeglice i prognanici*. Zagreb, 1992.
- Mežnarić, S. "Bosanci" *A kuda idu Slovenci nedeljom?*. Beograd, 1986.
- Mežnarić, S. "Forced Migration and Refugee Flows in Croatia, Slovenia and B/H; Early warning, beginning and current state of flows", Paper presented to the Conference on "South-East European Refugee and Migration Flows, November 6, 1992.
- Pavičić, D. "Selo na slijepom kolosijeku", *Danas*, Vol. X, 14. I 1992. br. 517, str. 26—27
- Petrović, R. *Migracije u Jugoslaviji i etnički aspekt*. Beograd, 1987.
- Plender, R. *International Migration Law*. Leiden, 1972.
- Rotschild, J. *East Central Europe between the Two World Wars*, Seattle, 1988.
- Sik, E. "The Emigration Potential of Romania", *Refuge*, Vol. 11, No. 4, 1992. pp. 11—12.

"Uredba o statusu prognanika i izbjeglica", *Narodne novine. Službeni list Republike Hrvatske*. Zagreb, broj 71, 28. X 1992.

Widgren, J. "Asylum-Seekers in Europe in the Context of South-North Movements", u: *International Migration Review, International Migration: An Assessment for the '90s*, Vol.23, No.87, Fall 1989, pp. 599—606

Zolberg, A.; Suhrke, A.; Aguayo, S. "Escape from Violence" *Conflict and Refugee Crisis in the Developing world*. New York, 1989

Žuljić, S. *Narodnosna struktura Jugoslavije i tokovi promjena*. Zagreb; Ekonomski Institut — Zagreb, 1989.

REFUGEES FROM BOSNIA AND HERZEGOVINA IN CROATIA: REASONS FOR THEIR ARRIVAL, REGULATIONS AND THE ORGANISATION OF RECEPTION

SUMMARY

In the paper the author examines the reasons (causes) for the arrival of refugees from Bosnia and Herzegovina to Croatia, the regulation of admittance and the organization of reception. After a brief overview of the "migration picture" of Bosnia and Herzegovina, in the first part of the paper the author examines ethnic changes — as they occurred over the last two decades — as a possible indication of ethnic conflict. The basic concepts used in the paper are defined after which the author gives a description of the conflict involved, as well as an overview of the dynamics and the means of arrival of the refugees. The second part of the paper presents the scale and the structure of the refugee contingents, and describes the legal regulations. Following a description of the organization of reception, the paper focuses on self-organisation as one of the traits which distinguishes refugees in Croatia from those in other parts of the world. To a high degree, refugees in Croatia from Bosnia and Herzegovina were previously employed; most are well-educated and of urban origin. Due to the impossibility of Croatia to take care of such a large number of refugees, combined with other social and economic problems, reception abilities are beginning to be exhausted. In the meantime — the author concludes — the number of illegal refugee camps is growing.